

Z VEDECKÉHO ŽIVOTA

Oslavy a inscenačné stratégie v období modernizácie

Dňa 11. novembra 2011 sa na pôde Historického ústavu SAV uskutočnil vedecký seminár *Oslavy a inscenačné stratégie v období modernizácie*, ktorý bol prvým stretnutím v rámci projektu VEGA Oslavy ako identitotvorný fenomén na Slovensku v období modernizácie. Jednotliví prednášajúci prostredníctvom referátov predstavili zmenu paradigiem spoločnosti na základe verejných prejavov.

Ingrid Kušnieráková (Historický ústav SAV) sa vo svojom príspevku zamerala na náboženské slávnosti v kráľovských mestách v období stavovských povstaní v Uhorsku. Procesie a zhromaždenia počas náboženských sviatkov sa v 17. storočí stali účinným nástrojom na rekatolizáciu protestantského obyvateľstva. Slávnosti boli súčasne jedinou možnosťou zhromažďovania sa v čase morových epidémií a počas zákazu vykonávať protestantské bohoslužby. Katolícka cirkev sa snažila pomocou honosnosti festivít, žánrovo pripomínajúcich barokové divadlo, upevňovať kolektívnu identitu obyvateľov.

Dušan Škvarna (Fakulta humanitných vied UMB Banská Bystrica) zmapoval počiatky národných festivít v slovenskom prostredí v tridsiatych až päťdesiatych rokoch 19. storočia. Zdôraznil, že práve v 19. storočí sa mení spôsob a zameranie osláv – oslabuje sa konfesionálnosť a objavujú sa svetské oslavy spojené s politickými alebo národnými myšlienkami, pri ktorých sa zdôrazňuje potreba spoločného zážitku. Do slovenského prostredia sa prostredníctvom skúsenosti protestantských študentov importujú prvky nemeckej organizácie osláv a prekonáva sa úzka festivita spolkových osláv. Dôležitou súčasťou oslavných prejavov sa stávajú divadelné predstavenia, kulisy a opony začínajú zobrazovať národné symboly (Tatry, Dunaj, Kriváň), iným prejavom národnej súdržnosti s prvkami oslavnosti boli výstupy na symbolické miesta pamäte, napr. na Zobor, Sitno, Javorinu, Devín a pod. Počas prvej polovice 19. storočia sa však nevytvorila ustálená obradovosť a slávnosti nemali veľkú periodicitu.

Citátom „Os, vökol ktorej sa duchovný a národný život točí...“ uviedla svoje vystúpenie Marcela Bednárová (Historický ústav SAV), ktorá predstavila slávnostné prijatie Jána Kollára v Záhrebe počas jeho cesty do Talianska. Na základe správ v časopise *Danica ilirska* rekonštruovala priebeh slávnosti, ktorú usporiadali na Kollárovu počesť chorvátski vlastenci. Ján Kollár bol v ilýrskych kruhoch vnímaný ako slovanský mesiáš a jeho myšlienka vzájomnosti ako slovanské evanjelium. Slávnosti trvali celý deň – privítanie, divadelné predstavenie a následné pohostenie boli prehliadkou národne uvedomelých Chorvátov. Pri oslave sa zdôrazňovali národné atribúty – odev, dekorácia miestnosti národnými farbami (biela a červená), národné spevy a prejavy v ilýrskom jazyku. Kollár sa počas pobytu v Záhrebe stretol nielen s vedúcimi predstaviteľmi Chorvátov, ale tiež s ruským slavistom I. V. Sreznevským, a súčasne podporil činnosť Ľudovíta Gaja, ktorý bol v ilýrskom prostredí vnímaný ako „malý Kollár“ či ako zjednotiteľ južných Slovanov.

Charakter slávností v druhej polovici 19. storočia predstavili vo svojich príspevkoch Anna Vetráková a Alica Kurhajcová (obe Fakulta humanitných vied UMB Banská Bystrica) a Daniela Kodajová (Historický ústav SAV). Memorandové oslavy a ich rituálny a symbolický rámec tvorili základ referátu A. Vetrákovovej, ktorá zdôraznila, že počas memorandového zhromaždenia v Martine často prichádzalo k vzájomnej interakcii medzi publikom, rečníkmi a organizátormi. Zhromaždenie sa stalo spojením politickej manifestácie a slávnosti a nadobudlo rituálny charakter: každý účastník mal presne určenú rolu, vytvorili sa kodifikované gestá – všeobjímajúce, vyčleňovacie, kolektivizujúce, individualistické a pod. Ustálilo sa prelínanie prírodných a národných symbolov, ktoré vznikali, ako na to poukázal už D. Škvarna, v prvej polovici 19. storočia.

Na toto vystúpenie bezprostredne nadviazala D. Kodajová a poukázala na fakt, že Memorandum slovenského národa sa prenieslo do kolektívnej pamäte nie ako dokument, ale ako zhromaždenie a napriek proklamovanej konfesionalnej jednote boli niektoré národné prejavy vnímané inak u katolíkov a inak u protestantov (napr. prijímanie slovanského mena, u protestantov vnímané ako iniciačný rituál krstu a prihlásenie sa k odkazu L. Štúra, bolo pre katolíkov zmenou identity a návratom k pohanským tradíciám). Augustové slávnosti, ktoré vznikli ako programová demonštrácia slovacity, sa postupne stali prezentáciou národnej identity, prejavom odlišnosti od ostatných (vyjadrenie polarity naši – cudzí), prehliadkou hierarchie vnútri národného spoločenstva. Koncipovali sa ako varianty divadelného predstavenia, vytvorili sa počas nich ustálené frázy a rétorické figúry spojené s hospodárskymi prácami a prejavmi (práca na poli národa, v národnej záhrade, zbieranie plodov práce, žatva výsledkov národných aktivít atď.), ktoré dopĺňali ustálené gestá (spomínané v príspevku A. Vetrákovovej). Postupne sa do organizácie slávností zapojili aj spolok Živena a Slovenská muzeálna spoločnosť, ktoré spojili svoje výročné zhromaždenia s augustovými slávnosťami pripomínajúce memorandové zhromaždenie.

Alica Kurhajcová sa vo svojom vystúpení pokúsila odpovedať na otázku z názvu svojho referátu – Dynastické slávnosti – príležitosť k budovaniu kultu kráľa alebo k manifestovaniu národnej identity? Zmapovala prejavy obyvateľstva pri organizovaní osláv výročia korunovácie Františka Jozefa I. a jeho narodenín, ktoré sa konali v Banskej Bystrici, vo Zvolene, v Lučenci a v Rimavskej Sobote. Snažila sa porovnať realizáciu podujatí v národnostne „čistom“ a zmiešanom prostredí, pričom zistila, že v každom z nich dochádzalo k mobilizácii národných identít – tak rakúskych a uhorských, ako aj špeciálne maďarských. Z jej výskumu vyplynulo, že oslavy boli jednak prejavom lojality k panovníkovi, predovšetkým zo strany armády a obyvateľstva v prevažne slovenskom prostredí, a na druhej strane prejavom vytvárania kultu panovníka-zjednotiteľa, ochrancu v zmiešanom prostredí. Tu sa na verejných priestranstvách vo väčšej miere objavovali popri rakúskych štátnych symboloch aj symboly uhorské, ktoré sa postupne prelínali s maďarskými symbolmi.

Záverčný príspevok Husove oslavy v slovenskom prostredí v kontexte kolektívnych identít a sekularizačných tendencií v prvej polovici 20. storočia predniesol Peter Macho (Historický ústav SAV). Zameral sa na desaťročie 1915 – 1925, ktoré svojimi hraničnými rokmi predstavuje medzníky pri oslavách J. Husa (v roku 1915 uplynulo päťsto rokov od upálenia Jana Husa a v roku 1925 bol 6. júl vyhlásený za štátny sviatok ČSR

a došlo k roztržke medzi vládou ČSR a Vatikánom). V katolíckom prostredí počas celého desaťročia pretrvávalo negatívne vnímanie Husovej osobnosti (vyhlásenie za kacíra katolícka cirkev nezmenila), oslavy sa neorganizovali. Pre protestantov bol však jedným z otcov-zakladateľov, pri rôznych jeho výročiach vykonali slávnostné bohoslužby, deti dostávali obrázky s výjavmi z Husovho života, počas vojny sa po bohoslužbách vyhlasovala ofera pre ranených vojakov a časť príspevkov bola poukázaná na Husovu základinu. V Brezovej a na Myjave došlo postupne k prelínaniu Husovho kultu s kultom M. R. Štefánika. Výrazne sa to prejavilo pri odhaľovaní Husovho pomníka v Brezovej v roku 1922. Husove oslavy v protestantskom prostredí vyznievali počas skúmaného desaťročia ako súzvuk československého bratstva.

V záverečnom slove Elena Mannová (Historický ústav SAV) zhrnula prínos jednotlivých vystúpení a najdôležitejšie problémové okruhy. Súčasne naznačila, s odkazom na potrebu úvodnej metodologickej kapitoly, štruktúru pripravovanej kolektívnej monografie, ktorá by mala zahŕňať všetky druhy osláv – verejné (spojené so životným alebo ročným cyklom), oslavy moci alebo obrany voči moci (výročia korunovácií, milénarne oslavy) a oslavy participácie (vyjadrenie polarity my – oni). Monografia by mala zachytiť mediálne súvislosti festivít, ekonomický rozmer slávností, preceňovanie efektu nad obsahom, mapovanie vzorov pri organizácii či skúmanie sekularizácie konfesiónálnych osláv a sakralizáciu politických osláv.

Adelaida Mezeiová